

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр

на тему:

Психологічні особливості уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку

Виконала: студентка 4-го року навчання,
спеціальності 053 Психологія

Варфоломеева Марія Сергіївна

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Копець Людмила Володимирівна

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ДЕК _____
« _____ » _____ 2020 р.

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ.....	6
1.1 Соціально-психологічна характеристика дітей у дитячому будинку.....	6
1.2. Психологічні особливості уявлень про сім'ю в дитинстві.....	10
1.3. Психологічні чинники формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку	17
Висновки до 1 розділу.....	20
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ.....	21
2.1. Організація і методи емпіричного дослідження.....	21
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	25
Висновки до 2 розділу.....	40
РОЗДІЛ 3.ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА «ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ».....	41
Висновки до 3 розділу.....	57
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я є першоосновою суспільства, одним з найдавніших інститутів виховання, де формується самосвідомість дитини, розкривається індивідуальна спрямованість її особистості, реалізуються потреби дитини в любові, ласці, повазі, турботі, спілкуванні, активності, закладається мотивація її поведінки і відбувається первинна соціалізація. Підсвідома програма «спадщина предків», закладена в людині сім'єю, діє протягом усього життя і формує життєві цілі, визначає засади, переконання, цінності, вміння висловлювати свої почуття.

Аналітичні дані показують, що в даний час в країні понад 100 тисяч сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Держава, вирішуючи цю проблему, в якості профілактики сирітства пропонує влаштування дітей в замінні сім'ї. Проживання дитини в замінній сім'ї не завжди забезпечує їй безболісне входження в неї, нерідкі випадки втеч дітей-сиріт, повернення їх в дитячі будинки, що пояснюється, в тому числі, і неготовністю батьків в замінній сім'ї до прийняття нового члена.

Практика показує, що проблема формування уявлень про сім'ю у дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, стоїть гостріше, ніж у їхніх однолітків, що живуть у біологічних сім'ях. В дорослому житті такі діти продовжують відчувати недовіру до всіх людей, бувають або залежними, або надмірно нетерпимими до інших, невдячними, недовірливими, і тому при бажанні створити сім'ю зазнають невдачі.

Втрата сімейних цінностей відбувається не тільки внаслідок порушення емоційного та комунікативного зв'язку з матір'ю та родичами, а й внаслідок того, що життя в дитячому закладі часто не вимагає від дитини виконання функцій, які вона виконує в нормальній сім'ї. Особливо складним життєвим завданням для дитини-сироти виявляється в подальшому освоєння ролі

сім'янина, що може провокувати проблему сирітства, тобто відтворення соціальних сиріт у наступних поколіннях.

Аналіз сучасної теорії і практики сімейного виховання показав велику кількість підходів до дослідження уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку. До цієї проблеми зверталися В. Б. Голофаст, О. Б. Кізь, Л. Л.Крючкова, І. В.Пєша, Г. А.Сатаєва та інші.

Вище зазначене обумовлює актуальність і вибір теми дослідження: «Психологічні особливості уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку».

Об'єкт дослідження — уявлення про сім'ю у вихованців дитячого будинку.

Предмет дослідження — психологічні особливості уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.

Мета дослідження – теоретично і практично обґрунтувати психологічні особливості уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.

Гіпотеза: існують змістовні та емоційні відмінності в уявленнях про сім'ю у підлітків, які проживають і виховуються в сім'ї та поза нею (знаходяться в дитячому будинку).

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей психологічних уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.
2. Визначити психологічні чинники формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.
3. Провести емпіричне вивчення психологічних особливостей уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.
4. Розробити тренінгову програму «Формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку».

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувалася сукупність взаємодоповнюючих **методів дослідження**.
Методи теоретичного дослідження: порівняльно-історичний, аналіз наукових джерел та нормативних документів з проблеми дослідження. Емпіричні методи дослідження: бесіда, спостереження, анкетування, тестування, методи кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні психологічних чинників формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.

Практична цінність дослідження полягає в розробці тренінгової програми, яку можуть використовувати психологи та педагоги з метою формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячих будинків.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

1.1 Соціально-психологічна характеристика дітей дитячого будинку

Загальний висновок наукових досліджень вихованців дитячих будинків переконує, що сирітські притулки в цілому не створюють можливостей для повноцінного розвитку особистості дитини та необхідних соціальних навичок. За оцінками фахівців 8 мільйонів дітей у світі позбавлені батьківської турботи і любові. 80% дітей в дитячих будинках мають батьків.

Діти потрапляють до дитячих будинків через бідність своєї родини, соціальні труднощі та перешкоди для існування родин в складних обставинах сучасного соціального життя, особливо при інвалідності дитини чи особливостей розвитку.

Розглянемо детальніше причини з яких діти потрапляють до дитячих будинків.

Перша причина: складний матеріальний стан, злидні.

Багато родин стикаються з житловими проблемами, безробіттям, проблемами психічного здоров'я, соціальної ізоляції. Труднощі зростають, коли діти мають інвалідність, або інші особливості розвитку. Розлади в стосунках, зловживання алкоголем і наркотиками не рідкість в родинах, які зустрічаються з соціальними проблемами та не можуть створити належних умов для дітей. Нерідко в таких обставинах сім'ї розглядають дитячі будинки, інтернати, як установи за допомогою яких вони можуть підвищити шанси своїх дітей для навчання та розвитку, керуються сподіваннями що їх дитина буде жити краще [29].

Друга причина: відсутність соціальних послуг для родин.

Відсутність профілактичних і альтернативних послуг по догляду за дітьми, сім'ям, що мають проблеми зумовлює рішення соціальних працівників направляти дітей в дитячі будинки. В певних випадках це посилюється відсутністю належної професійної підготовки у соціальних працівників і відсутністю підтримки у тому, щоб допомогти соціальним працівникам запропонувати альтернативні варіанти для сімей і дітей. Таким чином, дитячі будинки часто використовуються в якості зручного першого засобу, а не останнього засобу, як того вимагають визначені принципи Організації Об'єднаних Націй по альтернативному догляду. Однак, коли дитина поміщається в сирітський притулок на вісім років, негативні наслідки набувають загрозливого характеру для всього її подальшого життя [30].

Третя причина: фінансові розрахунки організацій та осіб, залучених у функціонування дитячих закладів.

Дитячі будинки, державні чи приватні, фінансуються з розрахунку витрат на одну дитину. Тож кожен дитячий будинок вимагає базового порогу фінансування, нижче якого він не зможе вести свою діяльність. Подібні методи фінансування не завжди орієнтовані на інтереси дітей.

Четверта причина: торгівля дітьми.

Існують певні темні сторони економіки функціонування дитячих будинків. Діти і їх потреби використовуються як ширма для залучення коштів від держави та благодійників, а діти піддаються жорстокому поводженню, стають дешевою робочою силою.

Педагоги і психологи постійно підкреслюють, що створити в дитячому будинку умови для розвитку дитини, її соціальної та психологічної адаптації складне завдання.

Діти, які залишилися без піклування своєї родини, в дитячому будинку потрапляють в умови «материнської депривації».

Під материнською депривацією психологи розуміють недостатню задоволеність основних психологічних потреб дитини за відсутності

спілкування із важливою дорослою особою [29]. Як наслідок сім'я і сімейна взаємодія не знаходять свого втілення в цінностях дітей вихованців дитячого будинку.

Діти, що виховуються в дитячому будинку, у своєму дорослому житті стикаються зі значними труднощами в побудові сімейних відносин саме через відсутність позитивного досвіду сімейних стосунків.

У дослідженнях Самохвалової А. Г. було виявлено, що у дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків проявляються значні труднощі в спілкуванні з дорослими і однолітками. Діти з великими труднощами знайомляться новими людьми та відчують страх та тривогу щодо незнайомої людини [34].

А. М. Прихожан і Н. Н. Толстих відносять недостатній розвиток емоційно-вольової сфери до основних відмінних рис дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків [31]. Ці дослідження продовжують роботи Г.А. Сатаєвої, в яких було виявлено, що для дітей-сиріт в порівнянні з дітьми з повних сімей властиве розчарування, емоційна вольова нестійкість (виражається в емоційній збудливості), соціальна комфорність, залежність, низький самоконтроль, нерозвиненість образу «Я» [35;38].

Розглядаючи особливості емоційної сфери дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, дослідники виявляють психологічні травми у більшості з них [42].

Психологічні травми є результатом втрати значущих дорослих (смерть батьків, розлучення), хвороби дитини та інших травм. Діти-сироти мають специфічну структуру сприйняття навколишнього світу. Враховуючи дані досліджень, можна дійти висновку, що сироти та діти, які залишилися без піклування батьків, вважають основними причинами тих чи інших кризових подій відносини зі значущими дорослими, зокрема, недостатню увагу, емоційну близькість і соціальну підтримку з боку батьків.

Очікування щодо вирішення кризової події дітьми переважно негативні. Основними емоційними переживаннями дітей-сиріт в дитячому будинку є відчай, туга, тривога, страх, а також почуття провини за те, що сталася кризова подія.

Вивчення досліджень суб'єктивних уявлень дітей вихованців дитячого будинку дає підставу вважати, що основні компоненти соціальних уявлень, які втрачають діти, знаходяться в сфері емоційних переживань, а саме — почуття внутрішньої рівноваги, довіри до світу, довіри людям. Нові знання, формування нової системи цінностей і установок, придбання нових навичок соціальної взаємодії не дають повноцінного подолання кризи, яку переживають діти [45]. Таке сприйняття впливає на особистість дитини, і зокрема на специфіку подолання нею важких кризових ситуацій.

Такі висновки підтверджуються дослідженнями Л. Л. Крюковою, яка зазначила, що діти в дитячому будинку характеризуються низьким рівнем розвитку життєстійкості. Як зазначає дослідниця, причиною даного феномена є фрустрація емоційного контакту зі значущими дорослими, відсутність позитивних моделей сімейної взаємодії, відсутність конструктів для адаптивних форм сімейної взаємодії. В дослідженні Л.Л. Крюкової також було відзначено, що для вихованців дитячого будинку властивим є низький рівень сформованості почуття контролю над подіями власного життя [19].

Багато дослідників відзначають, що у вихованців дитячого будинку розвивається стійка низька самооцінка.

Таким чином, можна дійти висновку, що вихованці дитячих будинків використовують емоційно орієнтовані копінг-стратегії, які відзначаються агресивним характером і є неадаптивними. Така поведінка не сприяє подоланню кризових і стресових ситуацій, а скоріше спрямована на уникнення та деструктивне вирішення важких ситуацій, що згодом призводить до загострення кризових переживань, погіршення соматичного здоров'я і зниження якості життя.

1.2. Психологічні особливості уявлень про сім'ю в дитинстві

Сім'я супроводжує суспільне життя. Суспільство і держава складаються з кола сімей, об'єднаних разом для задоволення своїх основних потреб. З соціологічної та історичної точок зору сім'я може розглядатися як група, що складається з двох або більше батьків і їх дітей. Хоча сім'я універсальна, жодна її особлива форма не абсолютною. Як і всі інші інститути, це соціальний продукт, що постійно піддається змінам і модифікаціям.

Сім'я – це група, що складається з людей, пов'язаних один з одним кровними узами, найменша і найголовніша соціальна одиниця, найважливіша первинна групою, що зустрічається в будь-якому суспільстві [10].

Це найпростіша і елементарна суспільна група, що складається з батька, матері і одного або декількох дітей. Це група безпосередніх контактів, з якою стикається дитина. Це група, яка має великий вплив на життя людини, від народження до смерті. Це осередок найбільш міцних соціальних стосунків.

Сім'я розглядається дослідниками з різних наук.

Г. І. Плясова вважає, що сім'я, є найважливішою з усіх груп, які пропонує людський досвід. Сім'я завжди з нами, або, точніше, ми з нею [30].

О. Т. Смук визначає сім'ю, як більш-менш міцний зв'язок чоловіка і дружини, з дитиною або без неї, чи самотнього чоловіка або жінки з дітьми [39].

На думку Дж. Еліс, сім'я – це соціальна одиниця, що складається з чоловіка, дружини і дітей [2].

Е. У Берджесс та Х. Дж. Локк сім'ю розуміють як групу осіб, об'єднаних узами шлюбу, кровного споріднення (або усиновлення), що ведуть домашнє господарство, і взаємодіють один з одним у своїх відповідних соціальних ролях чоловіка і дружини, батька і матері, сина і дочки, брата і сестри, створюють загальну культуру [2].

На думку Кінгслі Девіс, сім'я – це група осіб, чії стосунки один з одним засновані на кровній спорідненості і які є родичами один одному [12].

Сім'я відіграє важливу роль в житті суспільства. Немає іншої людської групи, яка домінувала б в житті індивідів більше, ніж сім'я. Саме в світлі цього суворого факту, каже Мередіт Мак Івер, «з усіх організацій, великих чи малих, які розвиває суспільство, жодна з них не перевершує сім'ю в інтенсивності її соціологічного значення. Вона надає незліченний вплив на все життя суспільства, і її зміни відображаються на всій соціальній структурі. Сім'я здатна на нескінченну зміну і все ж показує чудову безперервність і постійність попри зміни» [43].

Сім'я займає важливе місце у функціонуванні суспільства, і це відбувається тому, що вона виконує певні характерні і значущі функції.

Кінгслі Девіс охарактеризував основні соціальні функції сім'ї: відтворення, зміст, розміщення та соціалізація молоді. Вона також виконує певні індивідуальні функції, які є наслідком її соціальних функцій [12].

Однак Кінгслі Девіс зазначив «з соціологічної точки зору ми в основному займаємося соціальними функціями, і тому ми підкреслюємо чотири функції, згадані тут, як основні функції, з якими завжди і всюди пов'язана сім'я. У різних суспільствах можуть бути значні відмінності в точному способі і мірі виконання цих функцій, але чотири перераховані вище, мабуть, є тими, які повсюдно вимагають сімейної організації».

С. Ландберг також визначає низку основних функцій сім'ї: регулювання сексуальної поведінки і відтворення, догляд і навчання дітей, співпраця, розподіл праці і задоволення потреб первинних груп.

Мередіт Мак Івер ділить функції сім'ї на дві категорії: суттєві (стабільне задоволення статевої потреби; народження і виховання дітей; забезпечення господарства) і несуттєві (релігійні, освітні, економічні, оздоровчі та рекреаційні, які в сучасних умовах передані спеціалізованим установам) функції сім'ї [43]:

Тож основні функції сім'ї можна класифікувати наступним чином:

1. Основні функції сім'ї. Ці функції вона повинна виконувати виключно сама, вони не можуть бути розділені з будь-якої іншої групою, не можуть бути делеговані в будь-яку іншу асоціацію. Це ті функції, які повинна виконувати сім'я і від яких не може бути ніяких відхилень. Деякі з них: задоволення сексуальних потреб; утримання житла; виховання дітей. Це первинні функції, заради яких сім'я існує.

Це підтверджує С. Ландберг: «Сімейне життя, ймовірно, більше, ніж соціальна звичка. Сім'я може розглядатися як засіб вирішення певної фундаментальної проблеми, з якою повинна зіткнутися будь-яка група людей, що живуть і працюють разом в суспільстві. Як засіб вирішення проблем вона спростила соціальне життя багатьох її членів. Завдяки цьому відбувається сортування сексуальних партнерів і приборкання їх сексуальних потягів, які зв'язуються з любовними почуттями. У сім'ї задовольняються всі основні елементарні потреби і не дають їм перетворитися в індивідуальні проблеми, які, якщо їх не вирішити, можуть зажадати колективних дій. Це спрощує життя, щоб жити в сім'ї, і це вірно для дорослих, а також для дітей» [1].

З урахуванням цих фактів **суттєві функції** сім'ї можуть бути пояснені досить докладно наступним чином:

1. Задоволення сексуальних потреб.

Це перша істотна функція, яку виконує сім'я: задоволення статевого інстинкту приносить бажання довічного партнерства між чоловіком і жінкою.

За словами С. Ландберга «фундаментальна функція сім'ї полягає в регулюванні і задоволенні сексуальних потреб».

2. Забезпечення житлом (домом).

Бажання мати дім є потужним стимулом для чоловіків і жінок після вступу в шлюб. Людина після важкого трудового дня повертається додому, де серед дружини і дітей відпочиває. Хоча в наш час є готелі і клуби, які також надають відпочинок, але радість, яку відчують в близькому колі батьків і

дітей, коштує набагато вище миттєвого задоволення, яке забезпечують розважальні установи. Тож попри все рідний дім, як і колись, є раєм і святилищем, де члени сім'ї знаходять розраду і любов [44].

3. Виховання дітей.

Це завжди була важлива функція сім'ї, яка сьогодні виконується краще, ніж в минулому, тому що усвідомлено більше навичок і знань щодо догляду за дітьми. На допомогу родині приходять спеціалізовані установи.

Ретельне вивчення статистичних даних показує, що число незаконнонароджених дітей зменшується, а кількість шлюбів збільшується [36]. У більшості суспільств дитина вважається центром сім'ї. Дітонародження увічнює сім'ю.

4. Захист молоді і турбота про неї.

Сім'я необхідна для підтримки існування і забезпечення скоординованого і збалансованого розвитку молодих людей [37], що поєднується з турботою батьків та інших членів сім'ї. В сучасну епоху ця функція сім'ї багато в чому втрачає своє колишнє значення і передається в ведення різних допоміжних установ, але все ще продовжує залишатися однією з важливих функцій сім'ї.

5. Забезпечення психологічної задоволеності і безпеки.

Задоволення психологічних потреб її членів — фундаментальна й універсальна функція сім'ї. Огберн включив афективні функції в число необхідних або життєво важливих функцій сім'ї [1].

Е. У Берджесс, та Х. Дж. Локк писали «взаємна прихильність стає суттєвою основою шлюбу і сім'ї». Стосунки між чоловіком і жінкою в сім'ї не є виключно фізичними. Глибока подружня прихильність один до одного виникає у чоловіка і дружини завдяки спільній роботі в родині, прийнятті «радостей і печалей» один одного.

Всебічний розвиток особистості неможливий за відсутності сімейної любові. Сім'я відіграє важливу роль в розвитку особистості дитини. Ральф

Лінтон писав, що простого задоволення тілесних потреб недостатньо для правильного розвитку дитини [51].

Несуттєві функції сім'ї — це ті функції, які вона виконувала в традиційному суспільстві, але від яких вона поступово відмовляється в наш час. Ці функції або делегуються допоміжним установам, або можуть бути передані іншим групам. Вони більше не є виключною функцією сім'ї, але все ж в деяких суспільствах сім'я так чи інакше пов'язані з нею. Індійське суспільство є одним з таких прикладів, коли сім'я, попри значну кількість змін, зберігає і висуває свої вимоги до так званих несуттєвих функцій поряд з істотними функціями.

Деякі з несуттєвих функцій можна віднести:

1. Існування сім'ї як економічної одиниці.

В сучасному світі значення сім'ї як економічної одиниці зменшилася, оскільки велика частина її економічної діяльності взята на себе деякими зовнішніми установами. Члени сучасної сім'ї не працюють разом, як це було раніше [37].

2. Існування сім'ї як одиниці релігійної діяльності.

Сім'я є осередком релігійного виховання дітей, які переймають у своїх батьків різноманітні релігійні чесноти.

3. Існування сім'ї як осередку освіти.

Сім'я є важливим освітнім закладом. Перші букви дитина засвоює під керівництвом батьків, хоча сьогодні дитина може вивчити їх в дитячому закладі. Традиційна сім'я є центром певної професійної освіти, оскільки діти з самого раннього дитинства пов'язані з виконанням сімейних обов'язків та формуванням навичок для майбутньої професійної діяльності.

4) Існування сім'ї як осередку культури.

Сім'я підтримує та зберігає культуру суспільства. Вона формує своїх членів відповідно до певної соціальної культури. Діти здобувають орієнтацію в різних аспектах культури з самого дитинства. Сім'я створює для них

середовище, в якому вони навчаються жити і вести себе у відповідності з цінностями та нормами своєї культури [23].

Прийнято розглядати сім'ю як соціальну систему. Сім'я задовольняє багато умов, які роблять її соціальною системою. Сім'я характеризується як досконала соціальна система.

Визначаючи соціальну систему, Талькотт Парсонс вказує: «Соціальна система складається з упорядкованої взаємодії членів. Вона складається зі взаємодії безлічі окремих акторів, відносини яких один до одного взаємно орієнтовані за допомогою визначення та опосередкування паттерна структурованих і прийнятих символів і очікувань» [47].

Сім'я включає елементи, які зустрічаються в кожній соціальній системі, і на цій основі має право називатися соціальною системою.

Таким чином, сім'я на основі своїх сутнісних функцій, які впливають на життя з самого дитинства, має визначальну роль у формуванні особистості.

1.3. Психологічні чинники формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку

Підготовка до самостійного дорослого сімейного життя дітей, які знаходяться в дитячому будинку є серйозною і складною проблемою, актуальність якої обумовлюється:

- відсутністю у таких дітей виховного впливу кровно спорідненої сім'ї;
- відсутністю практичних навичок ведення домашнього господарства;
- недостатньою увагою до даної проблеми в практиці роботи дитячого будинку;
- відсутністю державної програми для вихованців дитячих будинків.

Сім'я для дитини — це джерело соціального досвіду. Тут вона знаходить приклади для наслідування, тут відбувається її соціальне народження, це колектив, де близькі люди намагаються допомогти один одному в досягненні

поставлених цілей. Сім'я має бути комфортною, бути осередком захисту та спокою для того щоб набиратися сил і контактувати з світом. Для успішного входження дитини в систему соціальних відносин повинна проводитися спеціальна педагогічна робота, яка забезпечує оволодіння елементарними знаннями про сім'ю і навичками самообслуговування [36].

Сьогодні сирітство стає значною проблемою у світі. Розглянемо основні чотири чинники, що зумовлюють необхідність формувати уявлення про сім'ю у вихованців дитячого будинку:

1. Покращення здоров'я.

У всьому світі сирітська криза зачіпає дітей та спричиняє безпосередній фізичний вплив на їхнє життя. Діти стикаються з проблемами недоїдання, інфекцій та інших загроз і поза межами сім'ї часто не мають можливості отримати медичне обслуговування. Діти, що отримали ранні травми, пов'язані з втратою батьків та батьківської любові, можуть мати затримки в розвитку та різні психологічні труднощі. Сім'я є найкращим засобом отримати зцілення і відновити фізичне, психічне та емоційне здоров'я дитини [37].

2. Готовність до майбутнього життя.

Вихованці дитячих будинків дивляться на своє майбутнє без сподівань на краще і зазнають тривоги, думаючи про майбутнє. Коли дитина росте в сім'ї, турбота про майбутнє покладається на батьків. Сімейна турбота і любов дозволяє дитині розвинути здорові моделі довіри і прихильності, які забезпечать основу для майбутніх стосунків. Сім'я забезпечує безпечне місце для розгляду безлічі можливостей, які несе з собою майбутнє. Стабільність і підтримка сім'ї забезпечує міцну основу, яка дозволяє дітям мріяти і досліджувати те, що можливо – і дивитися на своє майбутнє з надією [44].

3. Отримання освіти.

Вихованці дитячих будинків мають доступ до освіти, однак реальність для більшості з них така, що надія на отримання освіти і довгострокові вигоди, які слідують за цим, часто дуже ризиковані. Навіть в тих країнах, де базова

освіта забезпечується стабільною системою освіти, діти, які залишилися сиротами або живуть поза сім'єю, не завжди можуть пройти освітній шлях успішно. Сім'я створює унікальний вплив і розширює можливості у сфері освіти, а також здатна виховувати любов до навчання і освіти протягом усього життя.

4. Психологічний захист та очікування (створення надії).

Сім'я завдяки підтримці та стабільності любові створює основи розвитку та процвітання особистості [1].

Таким чином, виховання поза сім'єю в умовах дитячого будинку створює ризики та негативно позначиться на розвитку особистості дитини, якщо в системі виховання будуть виключені умови для формування уявлень про сім'ю. В якості причин, які визначають необхідність формувати уявлення про сім'ю у вихованців дитячого будинку: покращення здоров'я, формування готовності до майбутнього життя, формування орієнтації на отримання освіти, психологічний захист та позитивні очікування (створення надії).

ВИСНОВКИ до 1 розділу

Сім'я — соціальна група, яка має визначальний вплив на життя індивідуума, від народження до смерті та формування особистості.

Сім'я завдяки підтримці та стабільності батьківської турботи та любові створює основи розвитку та процвітання особистості.

Виховання поза сім'єю в умовах дитячого будинку створює ризики та негативно позначиться на розвитку особистості дитини, якщо в системі виховання будуть виключені умови для формування уявлень про сім'ю. В якості причин, які визначають необхідність формувати уявлення про сім'ю у вихованців дитячого будинку: покращення здоров'я, формування готовності до майбутнього життя, формування орієнтації на отримання освіти, психологічний захист та позитивні очікування (створення надії).

Вихованці дитячих будинків, позбавлені люблячого батьківського піклування, все життя страждають від певного дефіциту стосунків та емоційного досвіду, тож гіпотеза дослідження про існування змістовних та емоційних відмінностей в уявленнях про сім'ю у вихованців дитячого будинку потребує емпіричного вивчення та перевірки

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

2.1. Організація і методи емпіричного дослідження

У дослідженні брали участь підлітки, які втратили сім'ю і на момент дослідження проживали в міському дитячому будинку №1 для дітей-сиріт м. Дніпра, і підлітки, які проживали в рідній сім'ї (м. Київ).

Всього було обстежено 50 осіб: 25 підлітків з дитячого будинку і 25 дітей, що живуть в рідних сім'ях віком від 15 до 17 років.

Метою дослідження є вивчення змістовних та емоційних особливостей уявлень про сім'ю у підлітків, вихованців дитячого будинку.

Завдання дослідження: вивчити відмінності в уявленнях про сім'ю у підлітків вихованців дитячого будинку.

Предмет дослідження: психологічні особливості уявлень про сім'ю у підлітків вихованців дитячого будинку.

Гіпотеза: існують змістовні та емоційні відмінності в уявленнях про сім'ю у підлітків вихованців дитячого будинку та підлітків, що виховуються у рідній сім'ї.

В якості основних методів дослідження були використані наступні методики:

1. Анкетування (додаток А).
2. Опитувальник «Уявлення про ідеальних батьків» (Р. В. Овчарова, Ю. А. Дегтярьова) [40].
3. Рябова А.Є. «Активізуючий опитувальник особистісної сімейної сфери (АОЛСС)» [40].

На першому етапі з дітьми обох груп було проведено анкетування, що передбачало відповіді на наступні запитання.

1. Для чого, на твій погляд, потрібна сім'я?
 2. Як ти вважаєш, чи потрібно офіційно оформляти подружні стосунки?
 3. Які критерії успішності шлюбу найбільш важливі (за ступенем значущості)?
 4. Чи хочеш ти в майбутньому мати дітей?
 5. Скільки дітей ти хотів би (хотіла б) мати?
 6. Якщо пофантазувати те, яким способом ти хотів би (хотіла б) завести дитину?
 7. Якщо твої майбутні діти завинили, що б ти зробив (зробила)?
 8. Чого б ти хотів (хотіла) домогтися в житті до вступу в шлюб?
- Додатково дітям дитячого будинку ставили два запитання.
9. Опишіть в кількох фразах життя в дитячому будинку?
 10. Чи подобається вам тут жити?

Повна анкета з варіантами відповідей міститься в додатку А.

На другому етапі для аналізу рівня психологічної готовності до батьківства у дітей ми використовували методику «Уявлення про ідеальних батьків» (Р.В. Овчарова, Ю.А. Дегтярьова).

Методика є варіантом семантичного диференціалу на тему батьківства. Опитувальник складається з 54 пар полярних якостей. За результатами даної методики фактично маємо можливість оцінити рівень готовності респондентів до батьківства в 3 різних аспектах: *емоційному, когнітивному і поведінковому*. Всі закладені в методику якості можна диференціювати за трьома типами: *когнітивний, емоційний, поведінковий*. На кожен тип надається по 18 пар якостей

Когнітивний компонент: усвідомлення батьками родинних стосунків з дітьми, уявлення про себе як про батьків, уявлення про ідеальних батьків, образ чоловіка (дружини) як батьків спільної дитини, знання батьківських функцій, образ дитини.

Емоційний компонент: суб'єктивне відчуття людини себе як батьків, батьківські почуття, ставлення до дитини, ставлення до себе як до матері (батька), ставлення до чоловіка як до батька спільної дитини (дружини відповідно).

Поведінковий компонент: вміння, навички і діяльність батьків по догляду, матеріальному забезпеченню, вихованню та навчанню дитини, взаємини з чоловіком (дружиною) як з батьками дитини, стиль сімейного виховання.

Методика складається з оцінювання 48 полярних пар якостей ідеальних батьків на думку досліджуваного, кожна пара оцінюється за 7-бальною шкалою (-3, -2, -1, 0, 1, 2, 3). Підрахунок балів здійснюється окремо по кожному з трьох аспектів. Детальний опис методики подано в додатку Б.

В даному дослідженні методика обрана як найбільш оптимальний спосіб оцінки психологічної готовності до батьківства за трьома важливими показниками. Методика дозволяє нам порівняти окремо по кожному компоненту готовність до батьківства у підлітків у різних життєвих обставинах.

На третьому етапі було проведено анкетування дітей обох груп за методикою Рябова А.Є. «Активізуючий опитувальник особистісної сімейної сфери». Обрана методика передбачає критичне оцінювання свого минулого, теперішнього і, головним чином, майбутнього. Дітям необхідно аналізувати своє сьогодення і прогнозувати своє майбутнє.

Питання опитувальника складені таким чином, щоб спонукати у респондентів суб'єктивні процеси спостереження, опису та оцінювання власних сімейних планів і перспектив, тобто активізувати вироблення власної усвідомленої думки щодо порушених у опитувальнику тем. Респонденти письмово відповідали на поставлені питання, записуючи свої відповіді на спеціальному бланку. Разом з питаннями на бланку вказують: ПІБ респондента; стать; вік; дату народження; чи є у дитини рідні брати або сестри,

і якщо є, то, скільки їм років. Всі питання і місце для відповідей вкладаються на аркуші формату А4 з двох сторін. Час для відповідей не обмежується.

В опитувальнику аналізуються такі аспекти уявлень (у відповідних запитаннях):

1. Усвідомлення цінності сім'ї (ціннісно – смислова основа сім'ї): Чи так вже обов'язково людині заводити власну сім'ю? Може Ви можете запропонувати інший спосіб життя?

2. Джерела знання конкретних психологічних особливостей сімейних відносин: Звідки Ви отримали знання, якими керуєтеся, з яких створювався образ сім'ї вашої мрії?

3. Усвідомлення необхідності сімейної освіти: Чи потрібно спеціально вчитися життю в родині? Або ці знання все одно перейдуть самі собою від батьків?

4. Оцінка потреби в сімейній психотерапії: Якщо в родині виникли труднощі (уточніть які), чи повинна сім'я звертатися за порадою до когось-небудь (до психолога, друзів, родичів)?

5. Загальне орієнтування в сімейній сфері в суспільстві і прогнозуванні її зміни: Відомо, що в даний час більшість сімей відчують труднощі. Що має статися, щоб ситуація змінилася на краще?

6. Виділення цілей виховання: Чи можете Ви назвати від 3 до 5 важливих речей, які сім'я виховує в людині?

7. Уявлення про зовнішні і внутрішні труднощі сімейного життя: Які труднощі можуть, по – вашому, стояти перед сім'єю? Назвіть принаймні п'ять.

8. Виділення далекої сімейної перспективи і узгодження її з іншими важливими галузями життя: Чи можете Ви уявити своє власне сімейне життя через 15-20 років? Яким воно буде?

9. Виділення близьких і найближчих сімейних цілей: Як, на вашу думку, буде складатися ваше життя в родині в найближчі 5 років? Яку роль зможете зіграти в ній Ви?

11. Уявлення про переваги і недоліки сімейного життя: Які Ви можете назвати приємні і неприємні моменти життя в родині?

12. Уявлення про свої достоїнства і недоліки як сім'янина: Які ваші особисті якості допомагають вашому житті в родині, а які, навпаки, заважають?

13. Практична реалізація сімейних планів: Що Ви можете робити і вже зараз робите для реалізації своїх сімейних планів?

14. Система резервних варіантів вибору перспектив сімейного життя: В яких ситуаціях може відбутися догляд одного з членів сім'ї (дитини, батька, матері) з родини? Як Ви до цього ставитеся? Чи здатні Ви на таке?

16. Виявлення найбільш усвідомлених компонентів сімейного життя (референтна група індивіда в сімейній сфері). Які сторони сімейного життя Ви найчастіше обговорюєте з людьми, яким довіряєте? Хто ці люди?

19. Уявлення про джерело відповідальності в сфері сімейних відносин: Що правильніше: планувати своє сімейне життя самому або покладатися на долю?

2.2. Аналіз отриманих результатів

На першому етапі були опрацьовані відповіді на анкетування і отримані наступні результати.

Аналіз відповідей на запитання *«Для чого, на твій погляд потрібна сім'я?»* показує, що основним мотивом створення сім'ї для дітей, що мають сім'ї є народження і виховання дітей. Наступними показниками створення сім'ї є спільне проживання людей, засноване на симпатії, повазі, визнанні один одного. На останньому місці стоїть задоволення потреб за рахунок партнера і престиж шлюбу. Діти, що живуть в дитячому будинку вважають, що основним критерієм створення сім'ї є такі показники, як збереження здоров'я, житла і

всіх необхідних благ для нормального життя. Виховання і народження дітей практично займають останні місця (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Аналіз відповідей на запитання «Для чого, на твій погляд потрібна сім'я?»

Показники	Рейтинг	
	Діти, що живуть в сім'ї	Діти з дитячого будинку
Для народження дітей	1	5
Для виховання сім'ї	2	4
Для задоволення потреби в симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці	3	2
Для збереження здоров'я, харчування, житла	4	1
Для спільного проведення дозвілля, взаємного духовного збагачення	5	3
Для задоволення потреби за рахунок чоловіка/дружини	6	6
Для престижу (бути в шлюбі більш престижно, ніж бути самотнім)	7	7

На запитання «Як ти вважаєш, чи потрібно офіційно оформляти подружні стосунки?» абсолютна більшість пов'язує поняття шлюбу з законними підставами (табл.2.2). Але при бесідах на цю тему негативно ставилися до офіційного оформлення відносин діти переважно з дитячого будинку. Цілковито можливо вони ще не достатньо усвідомлюють в цьому необхідність, і цілком ймовірно, це вплив поглядів сучасної молоді.

Таблиця 2.2

Аналіз відповідей на запитання «Як ти вважаєш, чи потрібно офіційно оформляти подружні стосунки?»

%	Діти, що живуть в сім'ї	Діти з дитячого будинку
Так	84%	64%
Ні	8%	32%
Не знаю	8%	4%

Проаналізувавши відповіді на запитання «Які критерії успішності шлюбу найбільш важливі (за ступенем значущості)?» діти, що мають сім'ю, для створення своєї сім'ї орієнтуються насамперед на такі почуття як любов і вірність, а діти-сироти цінують перш за все повагу і взаєморозуміння. Це пов'язано, швидше за все, з поняттями дитячої дружби в дитячому будинку (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Аналіз відповіді на запитання «Які критерії успішності шлюбу найбільш важливі (за ступенем значущості)?»

Показники	Рейтинг	
	Діти, що живуть у сім'ї	Діти з дитячого будинку
Любов	1	3
Вірність	2	4
Повага	3	1
Взаєморозуміння	4	2

Проаналізувавши відповіді на запитання «Чи хочеш ти в майбутньому мати сім'ю» очевидно, що сімейні діти не виключають можливості заводити

в майбутньому власних дітей, тоді як дітей вихованців дитячого будинку це питання не так сильно хвилює (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Аналіз відповідей на запитання «Чи хочеш ти в майбутньому мати сім'ю»

%	Діти, що живуть у сім'ї	Діти з дитячого будинку
Так	72%	56%
Ні	4%	4%
Не знаю	24%	40%

З аналізу відповідей запитання *«Скількох дітей ти хотів би мати?»* бачимо, що практично всі збираються заводити в майбутньому власних дітей. Кожен другий опитаний хотів би мати одну дитину. Трохи менше половини – двох дітей. Тільки 4% опитаних не хочуть мати жодної дитини. Це діти, що виховуються в сім'ї (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Аналіз відповідей на запитання «Скільки дітей ти хотів би мати?»

%	Діти, що виховуються в сім'ї	Діти з дитячого будинку
Одного	56%	64%
Двох	32%	32%
Більше двох	8%	4%
Жодного	4%	0%

Проаналізувавши відповіді на запитання *«Якщо пофантазувати, яким способом ти хотів би завести дитину?»* перше місце в рейтингу відповідей обох груп займає природний спосіб зачаття і народження дитини. Брати

дитину з дитячого будинку на вихідні збиралися в основному діти з дитячого будинку. Діти, що мають сім'ї, взагалі виключили такий варіант відповіді, пославшись на те, що у них будуть власні діти і їм більше ніхто не потрібен. Віртуальний же варіант дитини зацікавив тільки хлопчиків обох груп (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Аналіз відповідей на запитання «Якщо пофантазувати, яким способом ти хотів би завести дитину?»

Показники	Рейтинг	
	Діти, що мають сім'ї	Діти-сироти
Природнім (зачати і народити)	1	1
Брати дитину з дитячого будинку на вихідні	5	3
Надаю перевагу віртуальному варіанту дитини	2	4
Всиновити	3	2
Не хочу взагалі дитину	4	5
Не знаю	6	6

Відповіді на запитання «Якщо твої майбутні діти завинили, що б ти зробив?» схожі в обох групах (таблиця 2.7). Перше місце діти відвели розмові з дитиною, а потім вже можливим видам покарань. Свої відповіді діти, вихованці дитячого будинку, аргументували тим, що вони не хочуть повторювати помилок своїх батьків.

Таблиця 2.7

**Аналіз відповідей на запитання «Якщо твої майбутні діти
завинили, що б ти зробив?»**

Показники	Рейтинг
Поговорив би з дитиною	1
Вилаяв	2
Перестав би розмовляти	3
Покарав	4
Зробив би вигляд, що не помітив проступку	5

На запитання «Чого б ти хотів домогтися в житті до вступу в шлюб?» діти, що мають сім'ї, основну увагу приділяють освіті і отриманню роботи в майбутньому, а вихованців дитячого будинку хвилює в основному матеріальне становище. Проте, практично всі діти усвідомлюють і розуміють важливість освіти.

Таблиця 2.8

**Аналіз відповідей на запитання «Чого б ти хотів домогтися в житті
до вступу в шлюб?»**

Показники	Рейтинг	
	Діти, що мають сім'ї	Діти, що живуть в дитячому будинку
Освіта	1	2
Робота	2	3
Матеріальний стан	3	1

Наступні запитання ставилися лише дітям з дитячого будинку.

Об'єднавши відповіді вихованців на запитання *«Опишіть в кількох фразах життя в дитячому будинку?»*, ми отримали такі результати: діти розглядають життя в дитячому будинку з точки зору постійного місця проживання, благоустрою, матеріальної незалежності, деякі діти бачать дитячий будинок як тимчасове місце проживання і можливість отримання середньої освіти.

На запитання *«Чи подобається вам тут жити?»* частина вихованців дитячого будинку запевняє, що всім задоволена, діти відгукуються про свій «будинок» тепло, люблять своїх вихователів; багато випускників приходять до них пір в дитячий будинок до «рідних» їм людей, допомагають малюкам, займаються з ними.

Отримані результати переконують, що діти, які проживають в сім'ї, зацікавлені питанням планування своєї сім'ї; однак їх хвилює невпевненість в завтрашньому дні, питання, пов'язані з майбутньою освітою і роботою. Вихованці дитячого будинку в даний час більше цікавляться стосунками з однолітками і навчальною діяльністю, ніж питаннями сім'ї і шлюбу. З їх відповідей зрозуміло, що вони дитячому будинку почуваються добре, вони мають здорові стосунки з вихователями та однолітками.

Результати відповідей респондентів двох груп за методикою «Уявлення про ідеальних батьків» Р.В. Овчарової подано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Показники вираженості компонентів уявлень про ідеальне батьківство в дітей, вихованих в сім'ях та дітей, що виховуються в дитячому будинку

Компоненти	Середнє значення	
	Діти, що мають сім'ю	Діти з дитячого будинку
Когнітивний	14,5	8,3
Емоційний	15,6	9,4
Поведінковий	17,2	12,1

Вивчаючи уявлення про ідеальне батьківство, ми виявили схожість в ієрархії компонентів в структурі уявлень про ідеальне батьківство у дітей. На вершині ієрархії в обох досліджуваних групах знаходиться поведінковий компонент, нижче в ієрархії — когнітивний компонент. Домінування поведінкового компонента свідчить про прагнення дітей в майбутньому реалізувати себе в батьківстві, матеріально забезпечувати, виховувати і навчати дитину, застосовувати щодо неї конструктивну критику при необхідності. Когнітивний компонент проявляється в здатності ідеальних батьків бути розсудливими, практичними, вміти співпрацювати з дітьми, в усвідомленні своїх батьківських обов'язків. Нижню сходинку ієрархії займає емоційний компонент. Емоційний компонент у структурі уявлень про ідеальне батьківство представлений суб'єктивними почуттями і ставленням батьків до дитини. Знаходження цього компонента найнижче в ієрархії можна пояснити відсутністю досвіду в цій сфері.

Проте з таблиці 2.9 бачимо, що у вихованців дитячого будинку показники значно нижчі за показники дітей, що мають сім'ю; в них немає практичного досвіду, або його дуже мало щодо сімейного життя та уявлень про нього.

Основна частина дослідження будувалася на діагностичній методиці А. Є. Рябова «Активізуючий опитувальник особистісної сімейної сфери».

Отримані результати були структуровані відповідно до двох груп дітей.

На рахунок запитання *«Чи так вже обов'язково людині заводити власну сім'ю? Можливо, Ви можете запропонувати інший спосіб життя?»* абсолютна більшість вважає, що людині необхідно заводити свою власну сім'ю. Діти з дитячого будинку мріють, що у них будуть тато і мама. Підлітки бачать необхідність створення сім'ї як уникнення самотності і підтримки в житті.

Графічне зображення результатів подано на рис. 2.1.

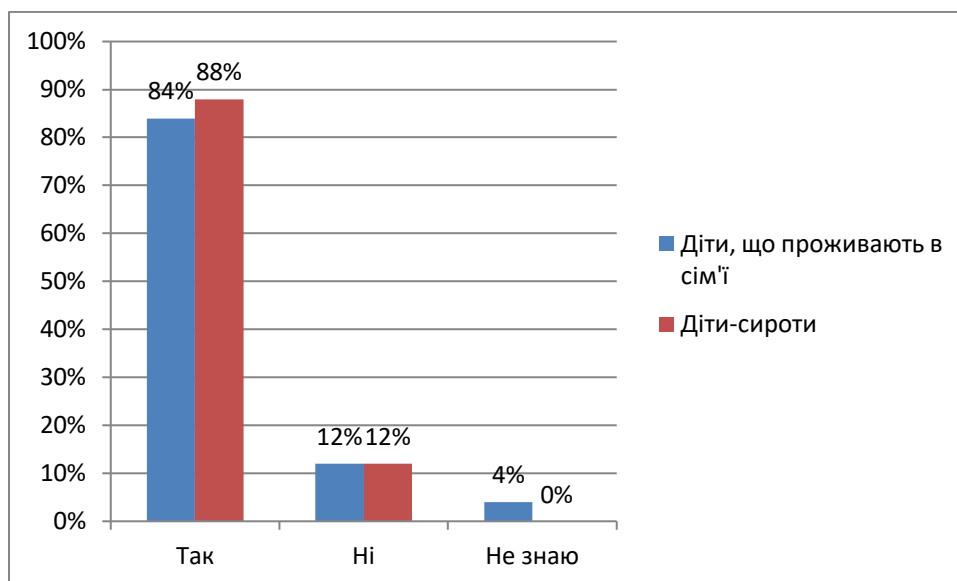

Рис.2.1. Результати відповідей дітей на запитання:
«Чи так вже обов'язково людині заводити власну сім'ю?
Можливо, Ви можете запропонувати інший спосіб життя?»

Відповіді на запитання *«Звідки Ви отримали ті знання, якими керуєтесь, з яких створювався образ сім'ї вашої мрії?»* свідчать, що більшість дітей, які перебувають в дитячому будинку з дошкільного віку, отримують знання про сім'ю від вихователя, дещо ними запам'ятовується з книг і телевізійних передач.

Відповіді на запитання *«Чи потрібно спеціально вчитися життя в родині? Або ці знання все одно перейдуть самі собою від батьків?»*, показують, що в основному хлопчики вагаються з відповіддю, чи стане в нагоді їм сімейна освіта в житті. Дівчатка не проти повчитися сімейному життю, оскільки це може допомогти їм у створенні власних благополучних сімей. Сімейні діти вважають, що все прийде само собою з життєвим досвідом, а у вихованців дитячого будинку важливою є необхідність сімейної освіти.

На запитання *«Якщо в сім'ї виникли труднощі (уточніть які), чи повинна сім'я звертатися за порадою до кого-небудь (до психолога, друзів, родичів)?»* діти, які мають сім'ї, вважають, що необхідно звернутися до психолога. Серед труднощів, що виникають у сім'ї були відзначені (частіше дівчатками) такі

проблеми як зрада, діти, їх виховання; взаєморозуміння в сім'ї, матеріальні труднощі, сварки і конфлікти, а проблеми взаємин вказували в основному хлопчики. Велика частина дітей з дитячого будинку вважають за необхідне звертатися за порадою до друзів, родичів, вихователя, що говорить скоріше про несаможиттєвість в ухваленні власних рішень.

При відповіді на питання *«Відомо, що в даний час більшість сімей відчують труднощі. Що має статися, щоб ситуація змінилася на краще?»* вихованці обох груп лише перерахували сімейні проблеми і негаразди, які трапилися в їх сім'ях. Як з ними боротися і не допускати їх, ніхто з дітей не знає відповіді.

Серед відповідей на питання *«Чи можете Ви назвати від 3 до 5 речей, які сім'я виховує в людині?»* у дітей, що мають сім'ю, вказані: культура, вихованість, доброта, повага, чесність, справедливість. У вихованців дитячого будинку відповіді були наступні: цілеспрямованість, здоровий спосіб життя, порядність, «не красти», «не пити», «не курити». Тож вплив сім'ї більш різноманітний у відповідях сімейних дітей.

Результати відповідей на запитання *«Які труднощі можуть, на вашу думку, стояти перед сім'єю? Назвіть, принаймні, п'ять»* подані в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Результати відповідей на запитання «Які труднощі можуть, на вашу думку, стояти перед сім'єю? Назвіть, принаймні, п'ять»

Показники	%	
	Діти, що мають сім'ї	Діти, що живуть в дитячому будинку
Фінансові проблеми	56%	40%
П'янство	24%	40%
Зрада	8%	0%
Сварка	8%	0%
Втеча дитини з дому	4%	20%

З таблиці бачимо, що в обох групах дітей відповіді схожі: фінансові проблеми, п'янство, зрада, сварки, втеча дитини з дому. Серед труднощів сімейного життя **на перший план** виступають фінансові проблеми, **на другому місці** йдуть наслідки від вживання алкоголю. Свої відповіді діти аргументують на прикладі власних сімей, де вони перебувають зараз або перебували до дитячого будинку.

Проаналізувавши відповіді дітей на питання *«Чи можете Ви уявити своє власне сімейне життя через 15-20 років? Яким воно буде?»* можна зробити висновок, що більшість дітей вихованців дитячого будинку не можуть уявити себе і своє життя через 15-20 років. Це відбувається зовсім не тому, що у них бідна фантазія, яка не дозволяє заглянути в своє майбутнє. З віком зростає усвідомлення складності, неоднозначності, непередбачуваності навколишнього світу, а значить і свого майбутнього в ньому. Як свідчать відповіді дітей, вони побоюються не свого майбутнього як такого, а всіх тих неприємних несподіванок, які можуть з ними статися, адже ніякого реального

досвіду з життєвими ситуаціями діти ще не мають. Діти, що мають сім'ю, бачать свою сім'ю великою, дружною по типу «комуни».

Відповіді на питання «Як, на вашу думку, буде складатися ваше життя в родині в найближчі 5 років? Яку роль зможете зіграти в ній Ви?» свідчать, що в основному дітей обох груп хвилює проблема освіти. Після виходу з дитячого будинку, частина дівчат (20%) збираються завести власну сім'ю. Тільки 12% дітей, що мають сім'ї, та 16% дітей з дитячого будинку зазнають труднощів при відповіді на поставлене запитання (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11

Результати відповідей на запитання «Як, на вашу думку, буде складатися ваше життя в родині в найближчі 5 років? Яку роль зможете зіграти в ній Ви?»

Показники	%	
	Діти, що мають сім'ї	Діти, що живуть в дитячому будинку
Продовжу навчання	84%	64%
Матиму сім'ю	4%	20%
Не знаю	12%	16%

Результати відповідей на запитання «Які Ви можете назвати приємні і неприємні моменти життя в родині?» подані в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Аналіз відповідей на запитання «Які Ви можете назвати приємні і неприємні моменти життя в родині?»

Діти, що мають сім'ї		Діти з дитячого будинку	
+	-	+	-
Батьки працюють	П'яні сварки	Стабільність в сім'ї	Матеріальні проблеми
Взаєморозуміння	Бійки	Народження дитини	Сварки
Виховання і турбота про дитину	Виховання дитини		Бійки в сім'ї

Діти з дитячого будинку дуже довго обмірковували це питання, а діти, що мають сім'ю, вказали кілька перерахованих вище моментів, які мали місце в їх сімейному досвіді, або в досвіді їх друзів. Примітно, що проблема виховання і народження дитини, вказана і як приємна, і як неприємна сторона сімейного життя.

Відповіді на питання *«Які ваші особисті якості допомагають вашому життю в родині, а які, навпаки, заважають?»* показують, що діти обох груп найчастіше виділяють серед позитивних рис доброту, цілеспрямованість, самоповагу, витривалість, любов, а серед негативних рис, які заважають життю в родині, найбільше відповідей: мрійливість, безвідповідальність, агресивність, недовіра до оточуючих, сором'язливість.

Обидві групи дітей на запитання *«Що Ви можете робити і вже зараз робите для реалізації своїх сімейних планів?»* вважають, що реалізації їх життєвих планів сприятимуть рішення продовжувати свою освіту, отримати професію, а лише потім слід займатися реалізацією сімейних планів. Важче відповідати на це запитання було дітям вихованцям дитячого будинку.

Опрацювавши відповіді на питання «В яких ситуаціях може піти один з членів сім'ї (дитина, батько, мати) з родини? Як Ви до цього ставитеся? Чи здатні Ви на таке?» ми дійшли висновку, що в обох групах в основному хлопчики переживають труднощі визначити, що ж може послужити підставою піти з родини; дівчатка ж, навпаки, вважають, що підставою є сварки, зрада. З віком дитини зростає її розуміння сімейних проблем, розширюється репертуар резервних варіантів вибору перспектив життєвого шляху. Більшість заявляють про свою нездатність піти з сім'ї в разі будь – яких серйозних негараздів.

На запитання «Які сторони сімейного життя Ви найчастіше обговорюєте з людьми, яким довіряєте? Хто ці люди?» діти обох груп вагаються з відповіддю. Дівчатка проявляють більшу товариськість, відкритість, відповідають активніше. Хлопці більш замкнуті, істотно менше дівчат говорять на сімейні теми. Можливо, сімейна тема для них є все більш закритою.

Результати відповідей на запитання «Що більш правильно: планувати своє сімейне життя самому або покладатися в ній на долю?» подано в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Результати відповідей на запитання «Що правильніше: планувати своє сімейне життя самому або покладатися в ній на долю?»

Показники	%	
	Діти, що мають сім'ї	Діти, що живуть в дитячому будинку
На долю	56%	16%
На себе	44%	84%

Більшість дітей з дитячого будинку при плануванні свого сімейного життя покладаються на себе, вбачаючи себе відповідальними за власне життя. Дітей, які покладаються в сімейному житті на долю, виявилось більше серед

дітей, що мають сім'ю. Можливо, у дітей це пов'язано, з невпевненістю в своїх силах і невизначеністю в завтрашньому дні.

Як показують результати, більшість дітей з дитячих будинків можуть повторити долі своїх батьків: вони не вміють жити сімейним колом. Якщо в дитинстві поставав зримий приклад любові і турботи по дітей, то діти теж планують мати сім'ю і більш впевнені в своїх сімейних планах.

Сім'я надає вплив на дитину, який не вдається створити в дитячому будинку. Тож необхідний пошук таких педагогічних умов та засобів, які компенсували б відсутність сім'ї, створили б ті умови, в яких дитина змогла б адекватно соціально розвиватися, незважаючи на відсутність сім'ї. Для педагогів в дитячих установах особливу складність представляє робота, яка б забезпечувала засвоєння соціальної ролі сім'янина. При цьому дуже важливо, щоб у дітей не склалося спотворене уявлення про сім'ю. Щоб це не була гра «в сім'ю», не створення невідповідної картини сім'ї, а розвиток стосунків турботи, співпраці, підтримки, взаємної відповідальності, які повинні ставати основними і забезпечувати формування соціальності дитини в цій установі.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що виховання в дитячому будинку дуже істотно відрізняється від сімейного саме в контексті формування уявлень про сім'ю. Тож для розвитку дитини необхідно реформування дитячих будинків, розвиток інституту прийомної сім'ї, де дитина зможе будувати нормальні стосунки, вчитися сімейній взаємодії та намагатися реалізувати свої навички для родинних, емоційних та духовних зв'язків між людьми.

ВИСНОВКИ до 2 розділу

Проведене дослідження дозволило підтвердити гіпотезу про змістовні та емоційні відмінності уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку.

Вихованці дитячих будинків відзначаються невпевненістю в собі, в своєму майбутньому, нижчим рівнем відповідальності і самостійності, вони прогнозують негативне ставлення до себе оточуючих і відсутність інтересу до себе. У вихованців дитячих будинків відсутні уявлення про власне віддалене майбутнє, характерне звуження перспективи майбутнього.

Проведене дослідження дозволило виявити, що образ сім'ї є у вихованців дитячого будинку є більш значущим об'єктом в картині їх внутрішнього світу, ніж у однолітків, які виховуються в сім'ях, що проявляється в домінуванні сім'ї як мотиваційного об'єкту, що призводить до ідеалізації образу сім'ї або, навпаки, до його знецінення. У дівчат вихованок дитячого будинку уявлення про сім'ю емоційно наповнені, мають великий мотиваційний ресурс, пов'язані з позитивним емоційним ставленням до майбутніх сімейних ролей і розумінням важливості активної життєвої позиції для зміни ситуації, що склалася в їх житті.

РОЗДІЛ 3.ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА «ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ»

На основі проведеного дослідження встановлено, що у підлітків з дитячого будинку відсутні ясні позитивні уявлення сім'ю та про своє віддалене майбутнє. Для подолання цих несприятливих утворень необхідно з дітьми з дитячого будинку проводити спеціально направлені програми та тренінги. З цією метою ми розробили тренінгову програму на тему «Формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку».

Ми вважаємо, що корекційну роботу необхідно проводити якомога раніше, тому дана програма передбачена для дітей віком від 6 років до 17.

Характеристика програми: корекційно-розвиваюча програма.

Характеристика учасників: корекційно-розвиваюча програма орієнтована на вихованців дитячих будинків від 6 до 17 років.

Мета програми: формування позитивного образу сім'ї у дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, розвиток навичок спілкування в колективі та сім'ї, формування стійких навичок цілепокладання.

Завдання програми:

1. Оптимізація емоційного стану дитини, зниження рівня тривоги та навчання управлінню власними емоційними станами.
2. Навчання ефективним способам боротьби зі стресом.
3. Коригування наслідків психологічної травми.
4. Формування позитивного образу сім'ї.
5. Розвиток прагнення до самопізнання і пізнання основ соціальної взаємодії.
6. Формування уявлень про традиційні, загальноприйняті стереотипи поведінки чоловіка і жінки, форми спільного проживання і культури особистісної взаємодії.

7. Виховання шанобливого ставлення до інституту сім'ї як одного з варіантів відповідального життєвого вибору.

Пояснювальна записка

Кожна дитина, з тих чи інших причин потрапляє в дитячий будинок живе надією знайти люблячих батьків і жити вдома, в сім'ї. Кожна дитина мріє, що одного разу відчиняться двері і увійдуть батьки, які будуть раді їй, будуть розуміти, будуть любити.

Але не потрібно ніколи забувати, що у кожної дитини, що надходить в дитячому будинку, є своя історія життя, свій досвід, найчастіше негативний, своє бачення сім'ї та сімейних відносин, якщо вона взагалі встигла дізнатися, що це означає. У зв'язку з цим, питання формування уявлення про сім'ю стає дуже важливим в умовах дитячого будинку.

Існує ряд програм, спрямованих на формування у вихованців дитячих будинків та шкіл-інтернатів уявлень про сім'ю. Новизна даної програми полягає у використанні нових засобів навчання, інноваційних форм і методів проведення занять.

Програма є узагальненою, адаптованою для дитячих будинків.

Наукові, методологічні та методичні основи програми

Науковими і методологічними засадами програми стали роботи, присвячені вивченню особливостей моделі сім'ї (А. П. Бізюк і Д. С. Паршина), проблемам формування сімейних цінностей у дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків, образу сім'ї у дітей, що залишилися без піклування батьків ((О. Б.Кізь, Г. Д. Хархан).

А. П. Бізюк і Д. С. Паршина в своїй статті «Особливості суб'єктивної моделі сім'ї у дітей-сиріт» пишуть про те, що «деформація базових уявлень, що сягають корінням у відсутність позитивного досвіду сімейного життя, починає виражатися в тотальній підозрілості, агресивності, різного роду гіперкомпенсації, невротичній симптоматиці, вимогах до себе підвищеної уваги» [5].

В роботі О. Б. Кізь вказується на те, що в «формуванні сімейних цінностей у дітей – сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, важливим є вивчення проблеми підготовки їх до сімейного життя» [14], а серед основних цінностей в програмах виділяються наступні: любов, шанобливе ставлення (шанування) до старших, турбота про молодших, культура побуту, шанобливе ставлення до батьків, уявлення про гендерні сімейні ролі і повагу до них.

Дослідження Г. Д. Хархан в статті «Підготовка дітей-сиріт інтернатних закладів до сімейного життя» переконує, що образ сім'ї є для дітей-сиріт більш значущим об'єктом в картині їх внутрішнього світу, ніж у однолітків, які виховуються в сім'ях, що проявляється в домінуванні сім'ї як мотиваційного об'єкта [45].

Обґрунтування необхідності реалізації даної програми

Програма вивчається та проходить апробацію.

Розглянемо поняття сім'ї в психолого-педагогічному ключі: сім'я – це ключовий базис, основа, простір, «вектор» на шляху розвитку і становлення особистості. І, в разі, якщо така основа має хиткий або зруйнований фундамент (в нашому випадку, дитина залишається без сім'ї), можна задуматися до яких наслідків це може призвести. Відповідно до поглядів Л.С. Виготського можливі результати: «порушення природної «соціальної ситуації розвитку», що супроводжується материнською депривацією, втратою емоційного середовища, необхідним дитині для формування повноцінної психіки, моральних, етичних уявлень, поведінкових норм і рольових стереотипів, які є атрибутами зрілої особистості, а часом і ослабленням когнітивних і комунікативних функцій» [8].

У більшості дітей-сиріт є виражені особливості структури особистості: порушене сприйняття особистого простору свого та інших людей, неадекватна самооцінка, порушення саморегуляції, нездатність робити вибір і приймати рішення, відсутність цілісного уявлення про себе і власне життя, порушена

ідентичність. Діти, що живуть в системі інституційного виховання з дитячого віку, не мають досвіду життя в родині, уявлень про сімейні ролі, побутові навички, необхідні для життя в сім'ї. Багато з них соціально неадаптовані до життя поза установами, більшість мають поведінкові проблеми. Крім психологічних особливостей, більшість дітей, які виховуються в інтернатних умовах, мають хронічні захворювання, як соматичного характеру, що виникли в результаті неадекватного догляду та несприятливих умов виховання, так і спадкові, генетичні, у багатьох дітей є встановлена інвалідність. В силу соціальних обставин багато з них відстають від однолітків в інтелектуальному, емоційному розвитку, мають дефіцит ваги [13].

Важливий аспект даної теми полягає в тому, що в міру дорослішання, покинута батьками дитина при вступі в самостійне життя, яка виховується в умовах дитячого будинку, має спотворений, негативний образ сім'ї, що ускладнить в майбутньому адаптацію до соціального середовища.

Програма передбачає різні форми роботи, спрямовані на розвиток творчих і інтелектуальних здібностей дітей.

Основною метою діяльності педагогів і психологів є створення і підтримання в дитячому будинку виховного, розвиваючого, освітнього середовища в єдності психологічних і педагогічних компонентів.

Структура і зміст програми

Етапи роботи:

Програма включає 4 етапи:

Аналітичний етап передбачає теоретичний аналіз проблеми: добірка, вивчення і аналіз методологічної та психолого-педагогічної літератури з даної тематики.

Діагностичний етап включає дослідження рівня комунікативної, інтелектуальної, емоційно-вольової сфер, виявлення особистої зацікавленості вихованців до роботи у формуванні позитивного образу сім'ї.

Корекційно-розвивальний етап полягає в роботі педагога-психолога з дітьми. Дитина, яка залишилася без піклування батьків, має психологічну травму, тому діяльність педагога-психолога спрямована на роботу з травмою (індивідуальні заняття). Реалізація програми через формування готовності вихованців до побудови позитивного образу сім'ї, підвищення рівня особистої зацікавленості вихованців. У якості психолого-педагогічних методів використовуються: *круглі столи, дискусії, майстер-класи, групові та індивідуальні консультації, бесіди, музична терапія, рольові ігри, дискусії, моделювання ситуацій, арт-терапевтичні і гештальт-терапевтичні методи, сеанси релаксації*. На даному етапі педагог-психолог взаємодіє з вихователями, таким чином, в процесі реалізації програми виділяються три основних напрямки: *взаємодія з вихователями, взаємодія з вихованцями, спільна робота «педагог-психолог – вихователь – вихованець»*.

У роботі з вихователями застосовуються такі форми роботи: круглі столи, дискусії, ділові ігри, консиліуми, майстер-класи, групові та індивідуальні заняття. **У роботі з вихованцями:** дискусії, консультації, бесіди, музична терапія, рольові ігри, моделювання ситуацій, арт-терапевтичні і гештальт-терапевтичні методи, сеанси релаксації.

Заключний етап. Аналізуються отримані результати, формуються основні висновки, вносяться корективи для подальшої роботи.

Тематичний план занять

Робота з вихователями

№ п/п	Назва	Форма роботи
1.	«Сім'я як простір розвитку дитини. Допомога дитині, що залишилася без піклування батьків»	Круглий стіл, презентація, дискусія
2.	Роль вихователя у формуванні позитивного образу сім'ї у дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків	Круглий стіл

3.	Регуляція психоемоційного стану як спосіб гармонізації особистості	Майстер-клас
4.	Консультування	За зверненням, індивідуальна форма роботи

Заняття тренінгової програми

№	Тема заняття	Форма роботи	К-ть годин
Заняття для дітей молодшого шкільного віку			
1	Мій дім	Заняття-тренінг	1
2	Настрій	Заняття-тренінг	1
3	Сімейні радощі і прикрості	Заняття-тренінг	1
4	Чому люди сваряться	Заняття-тренінг	1
5	Наші страхи	Арт-терапевтичний тренінг	1
6	Сміливі діти	Заняття-тренінг	1
7	Моє прекрасне ім'я	Заняття-тренінг	1
8	Я люблю	Заняття-тренінг	1
9	Шукаю друга	Заняття-тренінг	1
10	Сім'я	Ігровий тренінг діагностика	2
Заняття для дітей середнього шкільного віку			
1	Почуття та емоції	Заняття-тренінг релаксація	1
2	Самооцінка. Картина моєї особистості	Заняття-тренінг	2
3	Розлука	Тренінг з елементами моделювання ситуації	1

4	Способи поведінки в конфліктних ситуаціях	Тренінг моделювання поведінки в конфліктних ситуаціях	1
5	Бар'єри спілкування	Заняття-тренінг	1
6	Мій дім	Заняття-тренінг з елементами арт-терапії	1
7	Веселка мого настрою	Заняття-тренінг з елементами арт-терапії	1
8	Розширення кола близьких людей	Заняття-тренінг	1
9	Ми йдемо у гості	Заняття-тренінг	1
10	Чаювання	Рольовий тренінг	1
Заняття для дітей старшого шкільного віку			
1	Погляд на себе	Заняття-тренінг	1
2	Відчуття	Заняття-тренінг. Анкетування	1
3	Минуле. Теперішнє. Майбутнє	Заняття-тренінг	3
4	Я в світі людей	Заняття-тренінг	1
5	Культура поведінки	Теоретичне заняття. Заняття-тренінг	2
6	Конфлікти: дорослі і діти	Заняття-тренінг	1
7	Сімейні проблеми і шляхи їх вирішення	Заняття-тренінг	1
8	Асоціації до слова «сім'я»	Заняття-тренінг. Діагностика	1
			33

Зміст курсу

1. Заняття для дітей молодшого шкільного віку.

Заняття 1. Мій будинок

Уявлення про свій майбутній будинок; проживання позитивного досвіду спільних дій, особливого почуття захищеності в рідному домі.

Заняття 2. Настрій

Ознайомлення дітей з емоціями, визначення емоційних станів інших людей, тренування уміння володіти своїми емоціями, побачити різноманітність емоцій і зрозуміти, як вони пов'язані між собою.

Заняття 3. Сімейні радощі й прикрощі

Формування уявлень про свою майбутню сім'ю, проживання емоційно значущих сімейних подій, формування навичок взаєморозуміння в сім'ї.

Заняття 4. Чому люди сваряться

Поняття «конфлікт»; визначити особливості поведінки в сімейній конфліктній ситуації; навчання способам виходу з конфліктної ситуації.

Заняття 5. Наші страхи

Виявлення реальних страхів дітей, формування соціальної довіри. Зменшення тривожності, зняття страхів, розвиток впевненості в своїх силах в боротьбі з будь-якими страхами.

Заняття 6. Сміливі діти

Зменшення тривожності, виховання впевненості в собі. Допомога в подоланні негативних переживань.

Заняття 7. Моє прекрасне ім'я

Розкриття свого «Я», формування позитивного ставлення дитини до себе і прагнення до самовдосконалення. розвиток здатності приймати один одного.

Заняття 8. Я люблю

Корекція негативного образу «Я», зняття тривожності, невпевненості в собі. Формування оптимального емоційного тону, відкритості зовнішніх вражень, розвиток допитливості, нівелювання тривожності. Зміцнення емоційних контактів, взаєморозуміння і довіри.

Заняття 9. Шукаю друга

Поглиблення процесів саморозкриття; сприяння подоланню бар'єрів у спілкуванні, удосконалення навичок спілкування. Формування уявлення дітей про справжніх друзів, визначення учасниками свого кола близьких людей.

Заняття 10. Сім'я

Усвідомлення структури сім'ї, спільності її членів, вправа в умінні брати на себе домінуючу і підпорядковану роль. Діагностика динаміки розвитку уявлень дітей про сім'ю.

2. Заняття для дітей середнього шкільного віку.

Заняття 1. Почуття та емоції

Дослідити глибокі почуття дітей, які проявляються в різних ситуаціях. Допомогти дітям відчувати різноманітність своїх почуттів і емоцій, досліджувати свої таємні переживання. Зв'язати свої почуття, переживання і взаємини з іншими людьми.

Заняття 2. Самооцінка. Картина моєї особистості

Допомогти дітям самовизначитися, розвинути позитивний погляд на себе, самооцінку і самоконтроль. формувати можливість розпізнавати власні особистісні якості, звернути увагу на те, що у кожної якості є дві сторони – позитивна і негативна.

Заняття 3. Розлука

Кожна дитина має можливість представити своє життя і подолати негативний досвід розлуки. Створити у дитини картину її минулого життя з метою подолання наслідків численних переїздів.

Заняття 4. Способи поведінки в конфліктних ситуаціях

Знайомство з різними способами поведінки в конфліктних ситуаціях, що можуть виникнути в сім'ї.

Заняття 5. Бар'єри спілкування

Види бар'єрів у сімейному спілкуванні. Причини їх виникнення та способи подолання. Що відбувається з людьми, які не борються з труднощами в спілкуванні і замикаються в собі.

Заняття 6. Мій будинок

Допомогти дітям усвідомити необхідність мати власне житло, будинок. Розвинути навички співробітництва та спільної діяльності. Розвинути самоконтроль, вміння поважати і враховувати переваги інших людей.

Заняття 7. Веселка мого настрою

Створення сприятливої емоційної атмосфери прийняття та довіри в групі. Дати можливість дітям відчувати різноманітність своїх почуттів і емоцій; корекція емоційної сфери на основі відпрацювання адекватного емоційного реагування.

Заняття 8. Розширення кола близьких людей

Формування уявлення про роль спілкування в житті учасників груп і необхідності вдосконалення навичок спілкування. Розвинути вміння встановлювати контакт, розвивати спостережливість в спілкуванні.

Заняття 9. Ми йдемо в гості

Ознайомити дітей з правилами поведінки в гостях, з роллю господаря. Діти пробують вирішувати різні ситуації, що зустрічаються в житті. Навчити кожну дитину делікатно висловлювати свою думку.

Заняття 10. Чаювання

Можливість для дітей продемонструвати свої навички прийняття гостей. Бесіда з дітьми про головні принципи поведінки, які вони засвоїли. Діагностування уявлення дітей про сімейні цінності.

3. Заняття для дітей старшого шкільного віку.

Заняття 1. Погляд на себе

Допомогти поглянути дітям на себе з боку, розмислити про свою поведінку, помітити свої недоліки і достоїнства. Коригування рівня самооцінки. Осмислення того, як інші оцінюють характер дитини.

Заняття 2. Почуття

Допомогти підліткам обміркувати свої почуття і навчитися їх обговорювати з іншими. Подолати сором бути щирими. Звернути увагу на роздратування і злість як на почуття, що переважають у підлітків в критичних ситуаціях і часто використовуються ними для того, щоб приховати інші переживання, більш складні для вираження (смуток, печаль). Допомогти підліткам визначити причини їх роздратування. Обговорення проблем, що виникають в їх повсякденному житті і як можна з цим боротися. Розвиток у підлітків здатності аналізувати свій емоційний стан на різних етапах розвитку конфлікту. Переживання і оновлення своїх почуттів за допомогою їх опису.

Заняття 3. Минуле. Теперішнє. Майбутнє.

Допомогти підліткам проаналізувати ситуацію, в яку вони потрапили, обміркувати лінію своєї поведінки і зважитися на зміни свого життя. Бесіда і вправи на тему, який я є, і яким хотів бути. Робота з минулим дитини, подолання негативного досвіду минулого.

Заняття 4. Я в світі людей

Розвинути комунікативні навички, виробити доброзичливе ставлення один до одного. Розглянути особливості людських стосунків і на основі цього навчитися бачити позитивні сторони взаємодії в колективі, майбутній сім'ї, допомогти виявити здібності підлітків, які будуть сприяти виконанню спільної справи.

Заняття 5. Культура поведінки.

Стимулювати поведінкові зміни, навчити індивідуальним прийомам міжособистісного спілкування. Розповісти про чинні норми і правила поведінки в різних місцях.

Заняття 6. Конфлікти: дорослі і діти

Дати визначення поняття «конфлікт» та «міжособистісний конфлікт», пояснити відмінності між ними. Способи подолання конфліктів між дітьми і дорослими. Сприяння створенню конструктивних відносин в діаді «Дитина-дорослий» через підвищення психологічної компетентності дітей і дорослих з питань попередження і адекватного розвитку конфліктних ситуацій.

Заняття 7. Сімейні проблеми та шляхи їх подолання

Підвищення рівня знань підлітків про культуру сімейних взаємин. З'ясувати, як діти розуміють, що значить любити батьків, близьких родичів, в чому виражається ця любов. Бесіда про те, якими повинні бути стосунки в родині. Моделювання реальних ситуацій.

Заняття 8. Асоціації до слова сім'я

Виховання ставлення до родини як до базової цінності суспільства. Обговорення того, що таке сім'я і для чого вона необхідна. Моделювання учасниками групи сім'ї. Знаходження спільності і підкреслення індивідуальності членів ігрової сім'ї.

Обґрунтовані критерії обмежень протипоказань на участь в освоєнні програми. До участі в освоєнні програми не допускаються діти, які мають психічні захворювання, у випадках явної асоціальної поведінки дитини, яка проявляється в невмотивованій фізичній і вербальній агресії, жорстокості.

Опис способів, якими забезпечується гарантія прав учасниками програми. Гарантія прав учасника програми забезпечується «Правилами роботи», які виробляються на першому занятті.

Опис сфер відповідальності, основних прав і обов'язків учасників програми (фахівців, дітей, батьків, педагогів).

Учасники несуть відповідальність за:

- дотримання правил групової роботи;
- свою поведінку.

Відповідальність за те, що відбувається, покладається на педагога-психолога в межах його компетенції. Він несе персональну відповідальність за:

- життя і здоров'я неповнолітніх під час проведених ним занять, а також за порушення їх прав і свобод відповідно до законодавства України;
- адекватність використовуваних діагностичних і корекційних методів, обґрунтованість рекомендацій;
- застосування, в тому числі одноразове, методів виховання, пов'язаних з фізичним і (або) психічним насильством над особистістю дитини, а також за скоєння іншого аморального вчинку.

Ведучий зобов'язаний зберігати професійну таємницю, не поширювати відомості, отримані в результаті діагностичної, тренінгової роботи, якщо ознайомлення з ними може завдати шкоди дитині чи її оточенню.

Ресурси, які необхідні при реалізації програми.

1. Фахівці, які реалізують програму, повинні мати досвід тренінгової роботи з дітьми.
2. Вміти оцінювати навички групової взаємодії (чи є контакт дітей в процесі роботи, чи всі залучені в процес обговорення, чи немає тих, хто займає вичікувальну позицію, відсиджується).
3. Направляти хід обговорення при розгляді фрустраційної ситуації.
4. Допомогати дітям відчувати особистісну свободу, прийняти себе і однолітків такими, якими вони є насправді.
5. Проводити заняття на високому емоційному підйомі.
6. Спостерігати за стилем поведінки і творчим самовираженням підлітків.

Вимоги до матеріально-технічної оснащеності занять:

Розмір приміщення повинен дозволяти поставити стільці в коло і проводити рухливі ігри, тобто допускати швидку перестановку меблів,

містити робочу зону, і чисту зону (для обговорення). Стільці повинні пересуватися вільно, і їх має бути достатня кількість. У приміщенні повинні бути відсутніми перешкоди, що відгороджують учасників один від одного (столи, парти, зайві стільці).

Столи потрібні тільки для розміщення образотворчих, роздавальних матеріалів, технічних засобів. Якщо тренінг проходить в класі, необхідно винести зайві столи і стільці або розставити їх по периметру.

Стіни повинні бути зручні для розміщенні аркушів паперу, ватманів по ходу тренінгу. Одна або дві стіни повинні бути призначені для розвішування робіт перед початком обговорення. Художнє оформлення стін репродукціями має бути мінімальним і продуманим.

Необхідно враховувати освітленість, можливість провітрювання приміщення до початку занять, під час перерв, оскільки робота в шумному, мало освітленому і задушливому приміщенні значно знижують увагу та підвищують стомлюваність.

Образотворчі матеріали

Фарби, олівці, фломастери, маркери, воскові крейди, пастель (для малювання).

Журнали, кольоровий папір, фольга, текстиль (для створення колажів або об'ємних композицій), пластилін.

Папір для малювання різних форматів, кольорів і відтінків, кисті різних розмірів, губки для зафарбовування великих поверхонь, ножиці, нитки, клей, скотч і ін.

Технічні засоби

Музичний центр для проведення вправ, музичного супроводу.

Копіювальний апарат для розмноження роздавальних матеріалів, діагностичних методик і матеріалів, напрацьованих в ході занять з елементами тренінгу.

Використана література

1. Бизюк А. П. Особенности субъективной модели семьи у детей-сирот/А. П. Бизюк, Д. С. Паршина // Материалы III Международного Конгресса «Молодое поколение XXI века: актуальные проблемы социально-психологического здоровья» / Под редакцией А.А. Северного, Ю. С. Шевченко. Казань, 23-26 мая 2006 г. — 416 с.

2. Канішевська Л.В. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу: монографія / Л. В. Канішевська, С. О. Свириденко, Л. В. Кузьменко, О. Б. Бернацька, Л. Р. Карпушевська, А. І. Грітчина, О. С. Ляшук ; за заг. ред. Л. В. Канішевської— Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. — 222 с.

3. Кізь О. Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї : дис.. ...канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» /О. Б. Кізь. — Тернопіль. 2003. — 346 с.

4. Мажухина Н.Б. Семейное воспитание в условиях учреждения для детей-сирот / Н.Б. Мажухина // Социальное обслуживание семей и детей: научно-методический сборник. Социализация детей в социально опасном положении, детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Опыт учреждений социального обслуживания. — 2016. — № 7. — С.123 – 132.

5. Сатаева Р. Б. Проблемы формирования семейных ценностей у детей сирот в условиях детского дома /Р. Б. Сатаева //Социально гуманитарные знания. — 2006 — № 9 — С. 179 -186.

6. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт інтернатних закладів до сімейного життя: дис... канд.. пед. наук: 13.00.05 / Г. Д. Хархан. — Луганськ, 2011. — 196 с.

7. Юдина Н. В. Влияние семейных отношений на психическое развитие детей /Н. В. Юдина// Психологические науки: теория и практика: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, март 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 17-18.

ВИСНОВКИ до 3 розділу

Розроблена тренінгова програма «Формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку» спрямована на творення позитивного образу сім'ї у дітей вихованців дитячого будинку, розвиток навичок спілкування в колективі та сім'ї, формування стійких навичок цілепокладання. Досвід реалізації програми переконує в її ефективності.

Педагоги та психологи завдяки цій програмі отримують ефективні інструменти психологічної підтримки та допомоги своїм вихованцям у оптимізації їхнього емоційного стану, зниження рівня тривоги, навчання ефективним способам боротьби зі стресом, у розвитку прагнення до самопізнання, готовності до відповідального життєвого вибору виховання, шанобливого ставлення до інституту сім'ї та формування позитивного образу сім'ї.

ВИСНОВКИ

В проведеному дослідженні підтверджено гіпотезу про існування змістовних та емоційних відмінностей в уявленнях про сім'ю у вихованців дитячого будинку та отримані результати:

1. Ставлення до себе вихованців дитячого будинку в порівнянні з дітьми, що виховуються в рідній сім'ї, відзначається невпевненістю в собі, нижчим рівнем відповідальності і самостійності.

2. Вихованці дитячих будинків мають негативні соціальні очікування щодо соціальної взаємодії: вони прогнозують негативне ставлення до себе оточуючих і відсутність інтересу до себе.

3. Вихованці дитячих будинків відзначаються невизначеністю уявлень про віддалене майбутнє; їм властиве загальне звуження перспективи майбутнього.

4. Для вихованців дитячих будинків образ сім'ї є більш значущим об'єктом в картині їхнього внутрішнього світу, ніж у однолітків, які виховуються в рідних сім'ях, що проявляється в домінуванні сім'ї як мотиваційного об'єкту, чутливості до образу сім'ї як об'єкту опису та інтерпретації, та водночас нерозвинутими уявленнями про сім'ю, її атрибути, призначення.

5. У вихованців дитячого будинку переживання значущості образу сім'ї проявляється в надмірній ідеалізації образу сім'ї або, навпаки, в її знеціненні. Образ сім'ї у дівчат, вихованок дитячого будинку, має значний мотиваційний потенціал, проявляється у позитивному емоційному ставленні до майбутніх сімейних ролей і розумінні важливості активної життєвої позиції для зміни ситуації, що склалася в їх житті.

Отримані результати дослідження дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Діти, вихованці дитячих будинках, позбавлені люблячого батьківського піклування, страждають від психологічної травми, відзначаються проблемами фізичного та психологічного характеру.

2. В умовах виховання в дитячому будинку є необхідною спеціально орієнтована підготовка до сімейного життя та розвиток соціальних навичок для сімейної взаємодії.

В цьому контексті нами була розроблена тренінгова програма «Формування уявлень про сім'ю у вихованців дитячого будинку» спрямована на творення позитивного образу сім'ї у дітей вихованців дитячого будинку, розвиток навичок спілкування в колективі та сім'ї, формування стійких навичок цілепокладання. Досвід реалізації програми переконує в її ефективності. Програма підтримана психологами та педагогами дитячого будинку. Педагоги та психологи завдяки цій програмі отримують ефективні інструменти психологічної підтримки та допомоги своїм вихованцям у оптимізації їхнього емоційного стану, зниження рівня тривоги, навчання ефективним способам боротьби зі стресом, у розвитку прагнення до самопізнання, готовності до відповідального життєвого вибору виховання, шанобливого ставлення до інституту сім'ї та формування позитивного образу сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lundberg S., Pollak R. A. Separate spheres bargaining and the marriage market // Journal of Political Economy. – 1993. – Vol. 101. – № 6. – P. 988–1010.
2. Ward P., Lundberg N., Ellis G., Berrett K. Adolescent peer followership: A self-determination theory perspective./ P.Ward, N.Lundberg, G.Ellis, K.Berrett // Journal of park and recreation administration. – 2010 – Vol 28, No 2 – P. 78-94
3. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками /Л. Ф. Анн.- СПб., 2007. -271 с.
4. Белогай К. Н. Культурные модели материнства и отцовства как факторы формирования родительского отношения // Журнал практического психолога. 2005. -№ 5.- С. 41 – 47.
5. Бизюк А. П. Особенности субъективной модели семьи у детей-сирот /А. П. Бизюк, Д. С. Паршина // Материалы III Международного Конгресса «Молодое поколение XXI века: актуальные проблемы социально-психологического здоровья» / Под редакцией А.А. Северного, Ю. С. Шевченко. Казань, 23-26 мая 2006. - 416 с. — С. 103.
6. Вихованці інтернатів про себе і своє життя /О.М. Балакірєва (кер. авт.кол.), О.О. Яременко, Н.П. Дудар, О.А. Кершис та ін.]. – К.:Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 134 с.
7. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 576 с.
8. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
9. Гибадуллин Н.В. Проблемы формирования семейных ценностей у детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в условиях замещающей семьи [Электронный ресурс]/Н. В. Гибадуллин// Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Выпуск № 6. -Т. 20. -2014.- Режим доступа: URL: [http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-formirovaniya-semeynyh-tsennostey-u-detey-sirot-i-detey-ostavshihsya-bez-](http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-formirovaniya-semeynyh-tsennostey-u-detey-sirot-i-detey-ostavshihsya-bez)

porocheheniya-roditeley-v-usloviyah- zameschayuschey-semi

10. Голофаст В. Б. Семья как объект философского и социального исследования / Голофаст В. Б., Лейман И. И., Харчев А. Г. и др. - Л.: Наука, 1974.- 150 с.

11. Григорьева Е.В. Особенности представлений подростков, воспитывающихся в детском доме, о роли супругов и родителей /Е. В. Григорьева, В. Ю. Фотина//Вестник Кемеровского государственного университета, 2017. -№1.- С.107-11

12. Девис К. Функционалистское обоснование стратификации / Кингсли Дэвис // Человек и общество: Хрестоматия; под ред. С. А. Макеева. – К: Институт социологии НАН Украины, 1999. – С. 107 – 118.

13. Канішевська Л. В. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу : монографія / Л. В.Канішевська, С. О.Свириденко, Л. В.Кузьменко, О. Б.Бернацька, Л. Р.Карпушевська, А. І.Грітчина, О. С.Лящук ; за заг. ред. Канішевської Л. В. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. – 222 с.

14. Кізь О. Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї : дис.. ...канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Б. Кізь. – Тернопіль. 2003. – 346 с.

15. Кондратьева Н. И. Практические аспекты психолого-педагогического сопровождения приемной, опекунской и патронатной семьи / Н. И. Кондратьева // Материалы научно-практической конференции "Социально-психологическое сопровождение участников образовательного процесса: опыт, проблемы, перспективы". – Чита : ЧИПКРО, 2007. – С. 96-99.

16. Копытин А.И. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала»/ Под редакцией А.И. Копытина/А. И. Копытин. -СПб.: Речь, 2005. -141 с.

17. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб. : Питер, 2008. – 940 с.

18. Крупник І. Р. Особливості сімейних уявлень дітей позбавлених батьківського піклування / І. Р. Крупник // Психологічний часопис. – 2017. – № 6. – С. 75-89.
19. Крючкова Л.Л. Жизнестойкость выпускников детских домов / Л.Л. Крючкова // Психическая депривация детей в трудной жизненной ситуации: образовательные технологии профилактики, реабилитации, сопровождения. Сборник научных статей. – М.: ГБОУ ВПО МГППУ, 2013. – 194 с.
20. Лангмейер Й. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек. – Прага: «Авиценум», 1984. – 334 с.
21. Лупекина Е. А. Л Психология сиротства : тексты лекций по дисциплине по выбору для студентов специальности 1-23 01 04 «Психология» / Е.А. Лупекина; М – во образования РБ, Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2009. – 151 с.
22. Лялюк Г. М. Психологічні особливості соціалізації підлітків в умовах родинної депривації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Г.М. Лялюк. – Івано-Франківськ, 2007. – 23 с.
23. Мажухина Н.Б. Семейное воспитание в условиях учреждения для детей-сирот / Н.Б. Мажухина // Социальное обслуживание семей и детей: научно-методический сборник. Социализация детей в соціально опасном положении, детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Опыт учреждений социального обслуживания. – 2016. – № 7. – С.123 – 132.
24. Маханько А. И. Особенности социализации воспитанников интернатных учреждений / А. И Маханько, Н. А. Иванюк – М. : Понимание, 2004. – 473 с.
25. Машкаринець-Бутко, А. І. Особливості розвитку дітей-вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів [Текст] / А. І. Машкаринець-Бутко // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка.

Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. – Ужгород: Говерла, 2013. – Вип. 27. – С. 116–118.

26. Мухина В.С. Особенности развития личности ребенка, лишенного родительского попечительства. Дети с отклоняющимся поведением. / В. С. Мухина. – М. : 1989. – 325 с.

27. Павленко Л. Сучасні цінності сімейного виховання – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/25Pavlenko_L.pdf

28. Пашина Е. П. Особенности эмоциональной сферы у воспитанников и сотрудников детского дома/Е.П. Пашина, А.К. Рязанова//Психологический Журнал., 1993.- №1. – С. 15-19

29. Пеша І. В. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування / І. В. Пеша // Український соціум [Текст]. — 2003. — № 1(2). — С. 72—80.

30. Плясова Г. И. Воспитание будущего семьянина в условиях детского дома : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Плясова Галина Ивановна. – Барнаул, 2008. – 190 с.

31. Прихожан А. М. Психология сиротства /А. М. Прихожан, Н.Н. Толстых. -2-е изд. — СПб.: Питер, 2005. — 400 с.

32. Антонова-Турченко О. Г. Психологічні особливості розвитку особистості дитини в умовах інтернатного закладу: Метод. рек. / Упоряд. О.Г. Антонова-Турченко. –К.:РНМК, 1992. – 264 с.

33. Раевская О.В. Психологические особенности отношения к семье и браку у детей, воспитывающихся вне семьи [Электронный ресурс]/О. В. Раевская, О. Б. Колкпаева // Вестник практической психологии образования. 2015. -№ 4. -С. 53–58.

34. Самохвалова, А. Г. Факторы затрудненного общения ребенка [Текст] / А. Г. Самохвалова, В. И. Кашницкий // Вестник Костромского

государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2013. – № 5. – С. 202–206.

35. Сатаева Г. А. Подготовка детей-сирот к самостоятельной семейной жизни в условиях детского дома : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сатаева Г.А. – Казань, 2004. – 226 с.

36. Сатаева Р. Б. Проблемы формирования семейных ценностей у детей сирот в условиях детского дома [Текст] /Р. Б. Сатаева //Социально гуманитарные знания. – 2006 – № 9 – С. 179 -186.

37. Сатаева, Р.Б. Формирование семейных ценностей у детей сирот, воспитывающихся в условиях детского дома [Текст] / Р. Б. Сатаева // Актуальные проблемы педагогики и психологии: Сборник научных трудов молодых ученых и студентов П ГПУ. Выпуск 10. / Под ред. Р. А. Валеевой. - Казань: ТПТГУ, 2007.- С. 89 – 93.

38. Семья Г.В. Основы психологической защищенности детей, оставшихся без попечения родителей: дис. ... д-ра психол. наук / Г.В. Семья. М., 2004. 350 с.

39. Смур О.Т. Фактори, які позитивно впливають на психічний розвиток особистості, що виховується в дитячому будинку сімейного типу / О. Т. Смур // Національний вісник Ужгородського національного університету, Серія «Педагогіка, соціальна робота». – 2011. – №23. – С. 170–174.

40. Соколова Е.Т. Патопсихологическая диагностика/Е. Т. Соколова.- Киев: Здоров'я, 1986. -280 с.

41. Волинець Л. С. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування/Л.С. Волинець, Н.М. Комарова, О.Г. Антонова-Турченко, І.Б. Іванова, та ін.. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 1998. – 116 с. — С. 6

42. Тереза А. О. Южноафриканский журнал образования/ О. А. Тереза, 2012. – Том. 32, No. 4. – С. 428-440.

43. Трамп Д. Лидерство. Золотые правила Дональда Трампа / Дональд Трамп, Мередит Мак Ивер. -М.: Эксмо, -2014. -224 с.

44. Уленгова, Р.Б. Формы и методы формирования семейных ценностей у детей-сирот средствами арт-педагогики в условиях детского дома / Р. Б. Уленгова //Актуальные проблемы педагогики и психологии: Сборник научных трудов молодых ученых и студентов ТГТПУ. Выпуск 11. / Под ред. Р.А. Валеевой. – Казань: ТГТПУ, 2008. – С. 124 -129

45. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт інтернатних закладів до сімейного життя: дис... канд.. пед. наук: 13.00.05 / Г. Д. Хархан. – Луганськ, 2011. – 196 с.

46. Шелехов И. Влияние СМИ на формирование образа идеального партнера у студенток с различным уровнем субъектности / И. Шелехов, И. Гребенникова, О. Фирсова // Вектор науки ТГУ. — 2011. — № 3(6). — С. 324–327.

47. Шипицина Л. М. Дети социального риска и их воспитание : учеб. пособ. / Л. М. Шипицина. – СПб. : Издательство «Речь», 2003. – 144 с.

48. Шубина А.С. Образ семьи в представлениях детей, оставшихся без попечения родителей/А. С. Шубина// Известия Волгоградского государственного педагогического университета, № 4. -2009. -С. 179 – 182.

49. Шульга Т.И. Психологические особенности подростков-сирот, не имеющих опыта социализации в семье /Т. И. Шульга, Д. Д. Татаренко//Психологическая наука и образование psyedu.ru.- 2013. Том 5. № 2. -С. 203–213.

50. Юдина Н. В. Влияние семейных отношений на психическое развитие детей/Н. В. Юдина // Психологические науки: теория и практика: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, март 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 17-18.

51. Яковенко В. С. Дитина сирота: розвиток, виховання, усиновлення/ В. С. Яковенко. – К. : 1997. – 174 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

1. Для чого, на твій погляд, потрібна сім'я?

Показники	Рейтинг
Для народження дітей	
Для виховання сім'ї	
Для задоволення потреби в симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці	
Для збереження здоров'я, харчування, житла	
Для спільного проведення дозвілля, взаємного духовного збагачення	
Для задоволення потреби за рахунок чоловіка	
Для престижу (бути в шлюбі більш престижно, ніж бути самотнім)	

2. На запитання «Як ти вважаєш, чи потрібно офіційно оформляти подружні стосунки?»

- А) Так;
- Б) Ні;
- В) Не знаю.

3. Аналіз відповіді на запитання «Які критерії успішності шлюбу найбільш важливі (за ступенем значущості)?»

Показники	Рейтинг
Любов	
Вірність	
Повага	
Взаєморозуміння	

4. Чи хочеш ти в майбутньому мати сім'ю?

- А) Так;

Б) Ні;

В) Не знаю..

5. З аналізу відповідей запитання «Скільки дітей ти хотів би мати?»

А) Одного;

Б) Двох;

В) Більше двох;

Г) Жодного.

6. Якщо пофантазувати, яким способом ти хотів би завести дитину?

Показники	Рейтинг
Природнім (зачати і народити)	
Брати дитину з дитячого будинку на вихідні	
Надаю перевагу віртуальному варіанту дитини	
Всиновити	
Не хочу взагалі дитину	
Не знаю	

7. Якщо твої майбутні діти завинили, що б ти зробив?»

Показники	Рейтинг
Поговорив би з дитиною	
Вилаяв	
Перестав би розмовляти	
Покарав	
Зробив би вигляд, що не помітив проступку	

8. Чого б ти хотів домогтися в житті до вступу в шлюб?

А) Освіта;

Б) Робота;

В) Матеріальний стан.

9. Опишіть в кількох фразах життя в дитячому будинку?

10. Чи подобається вам тут жити?

Додаток Б

Опитувальник «Уявлення про ідеальних батьків» Р.Г. Овчарової

Методика розроблена на основі контент-аналізу батьківських творів.

Вона являє собою варіант семантичного диференціала на тему батьківства.

Методика складається з оцінювання 54 полярних пар якостей, кожна пара оцінюється за 7-бальною шкалою (-3, -2, -1, 0, 1, 2, 3).

При відборі якостей автор використовувала дані контент-аналізу батьківських творів (за методикою О.А. Карабанова).

Всі закладені в методику якості можна диференціювати за трьома типами: когнітивному, емоційному, поведінковому. На кожен тип доводиться по 18 пар якостей.

При складанні методики все якості всередині типу підбиралися по наступним антиномія: позитивне-негативне (наприклад: боязкий – сміливий; сильний – слабкий); належне-необов'язкове (наприклад: повинен бути справедливим – може бути несправедливим; повинен все знати – може чогось не знати); тепле-холодне (наприклад: довіряє дітям – не довіряє дітям; співпрацює з дітьми – змагається з дітьми); пропоноване-відкинуте (наприклад: безкорисливий – розважливий; альтруїст-егоїст); досяжне-нездійсненне (наприклад: завжди терплячий – не завжди терплячий; завжди розуміє – не завжди розуміє); просте-складне (наприклад: вирішальний за дітей – не вирішальний за дітей; компетентний – некомпетентний).

Методика викладена в логіці її створення; номери питань в таблиці наведені відповідно за компонентами (когнітивний, емоційний, поведінковий) та антиноміями.

Автор вважає, що таблицею питань можна користуватися в такому вигляді, оскільки досліджуваним недоступна внутрішня логіка побудови, наприклад їм важко вгадати соціально бажані відповіді. Всі якості,

розташовані в опитувальнику справа, вважаються кращими, ніж ті, які розташовані зліва.

Інтерпретація результатів методики.

Автор пропонує при обробці даних методики спиратися більшою ступеня на якісний аналіз, ніж на кількісну обробку.

Кількісна обробка полягає в підрахунку балів досліджуваного по кожному аспекту: когнітивний – перші 18 пар; емоційний – другі 18 пар (з 19-ї по 36-у); поведінковий – останні 18 пар (з 37-ї по 54-ю).

У підсумку отримуємо *когнітивний, емоційний і поведінковий показники уявлень* про ідеальних батьків.

Досліджуваний може набрати від -54 до +54 балів по кожному з них (3 компонента, 18 пар якостей в кожному, максимальна оцінка кожної якості – 3 бали). Бали, які відносять до вимірів, розташованим праворуч («позитивні»), беруться зі знаком "+", а бали, які відносять до якостей, наведеним зліва («негативні»), – зі знаком "-".

Якісна обробка полягає в аналізі окремих відповідей досліджуваного і отриманих показників (*когнітивний, емоційний, поведінковий*).